

Agata JUZYK*
Jan KUDEŁKO*
Anna SZCZERBIAK*

UNESCO – SZANSA NA PROMOCJĘ DZIEDZICTWA GÓRNICZEGO W POLSCE I NA ŚWIECIE

Artykuł podejmuje temat ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego poprzez wpisanie jego obiektów na listę UNESCO. Krótko omówiona została struktura Polskiego Komitetu ds. UNESCO oraz kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa. Przedstawiono również zabytki Techniki na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO, do których należą między innymi Kopalnia Soli w Wieliczce, górnicze miasteczko Røros w Norwegii, słynące z wydobycia miedzi oraz Kopalnia Węgla Kamiennego Zollverein w Essen w Niemczech.

W ostatnich latach odnotowuje się ogólnoswiatowy trend w turystyce, polegający na wzrastającej liczbie grup wycieczkowych, jak i turystów indywidualnych zainteresowanych zabytkami techniki. Turyści zainteresowani dziedzictwem przemysłowym pochodzą zazwyczaj z krajów Europy Zachodniej zwłaszcza z Niemiec, Anglii, Belgii oraz krajów skandynawskich. Ci, którzy szczególnie interesują się tym typem turystyki to przede wszystkim: młodzież szkolna (zrzeszona w koła zainteresowań), studenci (szczególnie historii, historii sztuki oraz kierunków technicznych), naukowcy, turyści z segmentu biznesowego, zainteresowani inwestycjami na obszarach poprzemysłowych. Główne powody, które zachęcają turystów do poszukiwania obiektów przemysłowych i poprzemysłowych to przede wszystkim chęć poznania historii, edukacja techniczna gwarantująca aktywne odkrywanie i zdobywanie nowych doświadczeń utrwalanych za pomocą fotografowania, filmowania, przeżycie przygody oraz rozwój sprawności fizycznej (sporty ekstremalne).

UNESCO, Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury, powstała 16 listopada 1945 roku wraz z podpisaniem Aktu Konstytucyjnego, który został ratyfikowany przez 20 państw i wszedł w życie 4 listopada 1946 roku. UNESCO jest organizacją międzyrządową i jedną z wyspecjalizowanych agend systemu Narodów

¹ KGHM CUPRUM sp. z o.o. – CBR ul. gen. Wł. Sikorskiego 2-8, 53-659 Wrocław

Zjednoczonych, której członkami jest obecnie 190 państw, 6 państw posiada status krajów stowarzyszonych (www.nauka, 2012).

Głównym organem UNESCO jest Konferencja Generalna, w której uczestniczą przedstawiciele wszystkich państw członkowskich. Obradując co dwa lata, dokonuje ona wyboru Rady Wykonawczej, którą tworzą przedstawiciele 58 krajów członkowskich. W strukturze Organizacji ważną rolę pełni również Sekretariat, w skład którego wchodzi Dyrektor Generalny i podległe mu organy administracyjne. Ponadto, UNESCO dysponuje siecią Komisji Narodowych w krajach członkowskich i w krajach stowarzyszonych.

1. Początki UNESCO

Początki tej organizacji sięgają roku 1968, kiedy zebrani w Paryżu ONZ-owscy eksperci zaczęli zastanawiać się nad kryteriami, które pozwoliłyby na wytypowanie najcenniejszych w skali świata miejsc. Podczas konferencji w Sztokholmie w roku 1972 Organizacja Narodów Zjednoczonych podjęła rezolucję w sprawie uruchomienia międzynarodowego systemu ochrony światowej spuścizny kulturalnej i naturalnej, przyjęto tekst „*Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego*”. Wśród państw, które podpisały ją w Paryżu 23 listopada 1972, znalazła się także Polska. Konwencja w sposób precyzyjny określiła to, co na pozór wydaje się nieopisane. W definicje m.in. dzieł architektury, stanowiska archeologicznego, formacji geologicznych czy miejsc krajobrazowych wpisano piękno i wyjątkowość. Pamiętać jednak trzeba, że musiano stworzyć jednolite kryteria, których spełnienie jest warunkiem obecności na Liście.

Ważnym elementem polityki UNESCO było usunięcie z Listy jakichkolwiek elementów rankingowych. Tu żaden obiekt nie jest lepszy czy cenniejszy od innych, każdy wpisany obiekt to perła, która powinna być chroniona jako wspólne dobro. Lista ta obejmuje zaledwie kilkaset miejsc na całym świecie. Dominuje Europa ze swym starym, zróżnicowanym zasobem kulturowym, ale niewiele dalej (w zestawieniu liczbowym) plasuje się Azja ze wspaniałymi cywilizacjami; podziw budzą australijskie, afrykańskie i amerykańskie parki narodowe (Marcinek, Myczkowski, 2003).

2. Procedura nominacji na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

Lista wstępna (tentative list)

Tylko kraje, które podpisały Konwencję Światowego Dziedzictwa, mogą nominować obiekty znajdujące się na ich terytorium do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa.

Pierwszym krokiem, który musi zostać podjęty przez kraj – członka Konwencji – to inwentaryzacja obiektów kulturowych oraz przyrodniczych znajdujących się w jego granicach, wartych ochrony i promocji. Taki spis, znany także jako Lista Wstępna (Tentative List) daje pogląd na to, jakiego rodzaju obiekty dany kraj może zgłaszać do Światowego Komitetu w ciągu następnych pięciu do dziesięciu lat (lista może być uaktualniana). Jest to warunek konieczny do tego, by starać się w przyszłości o wpis na listę Światowego

Dziedzictwa (obiekty spoza listy wstępnej nie są brane pod uwagę). Obecnie na nominację oczekuje ponad 1500 obiektów ze 165 krajów świata – sygnatariuszy Konwencji.

Zgłoszenie (Nomination File)

Po stworzeniu listy, kraj dokonuje wyboru, które obiekty mogą być zgłoszone do Komitetu UNESCO i kiedy je zaprezentować. Aby tego dokonać, trzeba wypełnić bardzo szczegółowy formularz oraz zadbać o to, by uzupełniony był odpowiednimi dokumentami i załącznikami mapowymi. Centrum Światowego Dziedzictwa UNESCO udziela pomocy w przygotowaniu formularzy. Po zgłoszeniu obiektu, dokumentacja jest weryfikowana przez Komitet Światowego Dziedzictwa UNESCO pod kątem formalnym i przekazywana do ewaluacji do odpowiednich organów doradczych.

Organy Doradcze – etap ewaluacji

Każda nominacja jest oceniana niezależnie przez dwie instytucje, znane jako organy doradcze UNESCO (status zapisany w Konwencji Światowego Dziedzictwa). Należą do nich ICOMOS Międzynarodowa Rada ochrony Zabytków i IUCN Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody, Międzynarodowy Ośrodek Studiów dla Poprawy i Rozwoju Metod Konserwacji Dziedzictwa Kultury (ICCRUM).

Komitet Światowego Dziedzictwa

Kolejnym, po ewaluacji krokiem jest ocena i decyzja Światowego Komitetu Dziedzictwa, która dokonywana jest raz w roku. Komitet ma prawo wstrzymać się z decyzją i zażądać dodatkowych informacji dotyczących zgłoszonych obiektów.

Kryteria wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa

O dodaniu obiektu do listy decyduje Komitet Światowego Dziedzictwa podczas corocznej sesji. Światowe Dziedzictwo ma przedstawiać obiekty o unikalnej wartości, prezentujące różnorodność kulturalną i bogactwo natury wszystkich regionów świata. Wpis na listę UNESCO to zobowiązanie poszczególnych państw do zapewnienia obiektom szczególnej opieki i ochrony przed zniszczeniem, co pozwoli na zachowanie zabytków w możliwie niezmięnionej postaci dla przyszłych pokoleń. Warunkiem wpisu zabytku na Listę Światowego Dziedzictwa jest spełnienie jednego lub kilku z dziesięciu kryteriów stanowiących o jego wyjątkowości w skali światowej, oraz najważniejszego – kryterium autentyczności. W 2002 roku Komitet Światowego Dziedzictwa przyjął nowe reguły tworzenia Listy. Wpis na Listę UNESCO to przede wszystkim ogromne wyróżnienie, a także międzynarodowa promocja danego miejsca, magnes przyciągający turystów z całego świata. Obecnie na Liście Światowego Dziedzictwa znajduje się ponad 910 miejsc w 151 krajach świata.

Dobra kulturowe

W myśl Art. 1 Konwencji Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego za dobro kulturowe uważa się:

– **zabytki**: dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, jaskinie i zgrupowania tych elementów mające wyjątkową, powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;

– **zespoły**: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii;

– **miejsca zabytkowe**: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnograficznego lub antropologicznego.

Warunkiem wpisu miejsca o charakterze kulturowym na Listę Światowego Dziedzictwa jest uznanie wyjątkowej wartości uniwersalnej w oparciu o co najmniej jedno spośród pięciu przedstawionych poniżej kryteriów, przy czym kryterium VI może być stosowane jedynie jako kryterium uzupełniające.

Dobro powinno:

I. stanowić wybitne dzieło twórczego geniuszu człowieka; lub

II. ukazywać znaczącą wymianę wartości, zachodzącą w danym okresie czasu lub na danym obszarze kulturowym świata w dziedzinie rozwoju architektury lub techniki, sztuk monumentalnych, urbanistyki lub projektowania krajobrazu; lub

III. nieść unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji wciąż żywej bądź już nieistniejącej; lub

IV. być wybitnym przykładem typu budowli, zespołu architektonicznego, zespołu obiektów techniki lub krajobrazu, który ilustruje znaczący(e) etap(y) w historii ludzkości; lub

V. być wybitnym przykładem tradycyjnego osadnictwa, tradycyjnego sposobu użytkowania lądu lub morza, reprezentatywnego dla danej kultury (kultur); lub obrazującym interakcję człowieka ze środowiskiem, szczególnie jeżeli /dane dobro/ stało się podatne na zagrożenia wskutek nieodwracalnych zmian; lub

VI. być powiązane w sposób bezpośredni lub materialny z wydarzeniami lub żywymi tradycjami, ideami, wierzeniami, dziełami artystycznymi lub literackimi o wyjątkowym uniwersalnym znaczeniu (Komitet jest zdania, że kryterium to powinno być stosowane na ogół łącznie z innymi kryteriami);

Podstawowymi wymogami, które musi spełniać każde dobro kulturowe, jest **autentyczność i integralność**. Ze względu na trudności z pojęciem autentyczności, przyjęto, że powinno odnosić się do projektu, materiałów, fachowości wykonania i otoczenia, a w przypadku krajobrazów kulturowych, do ich cech charakterystycznych i elementów składowych. Wyjątkowo może być akceptowana rekonstrukcja, jeśli została dokonana na podstawie pełnej, szczegółowej dokumentacji oryginału i nie miała charakteru koniunkturalnego.

Krajobrazy kulturowe – elementy dziedzictwa przemysłowego

Komitet przyjął wytyczne dotyczące wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa krajobrazów kulturowych. Krajobrazy kulturowe stanowią „dzieło natury i człowieka” wymienione w Artykule I Konwencji. Są one ilustracją ewolucji społeczeństw i sposobu osiedlania się na przestrzeni dziejów zależnie od fizycznych ograniczeń lub korzyści wynikających ze środowiska naturalnego oraz oddziaływania czynników społecznych, ekonomicznych i kulturowych.

Krajobrazy kulturowe można podzielić na trzy główne kategorie. Najłatwiej wyodrębnić **wyraźnie określony krajobraz** zaprojektowany i utworzony w sposób zamierzony przez człowieka. Taka kategoria obejmuje ogrody i utworzone z powodów estetycznych, które często (choć nie zawsze) łączą się z religijnymi lub innymi zabytkowymi budowlami i zespołami.

Drugą kategorię stanowi krajobraz, który przekształcał się w sposób organiczny. Wynika to z początkowego impulsu społecznego, gospodarczego, administracyjnego i lub religijnego. Krajobraz osiągnął swoją obecną formę w połączeniu i w odpowiedzi na swoje naturalne otoczenie. Takie krajobrazy ukazują ten proces ewolucji poprzez swoją formę i cechy elementów składowych. Dzieli się na dwie podkategorie:

- krajobraz reliktowy (skamieniały) jest jednym z tych, w których proces ewolucji zakończył się w przeszłości, nagle lub w ciągu dłuższego czasu; jego znaczące cechy szczególne są jednak wciąż widoczne w materialnej formie;

- krajobraz żywy to krajobraz, który zachował aktywną rolę społeczną we współczesnym społeczeństwie i jest ściśle związany z tradycyjnym trybem życia; jego ewolucja stale postępuje; równocześnie dostarcza on znaczącej materialnej ilustracji ewolucji zachodzącej w przeszłości.

Trzecią kategorią jest krajobraz kulturowy skojarzeniowy („associative”). Wpis takich krajobrazów na Listę Światowego Dziedzictwa dokonywany jest na podstawie oceny oddziaływania religijnego, artystycznego lub kulturowego raczej wynikającego ze związku z naturą niż zilustrowanego materialnymi zabytkami kultury, które mogą być mało znaczące lub nawet nie muszą występować.

Dobra przyrodnicze

W myśl artykułu 2 Konwencji za „dziedzictwo naturalne” są uważane: – pomniki przyrody stanowiące formacje fizyczne i biologiczne lub zespoły takich formacji przedstawiające wyjątkową wartość uniwersalną z punktu widzenia estetycznego lub naukowego;

- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz dokładnie wyznaczone obszary stanowiące siedziska zagrożonych gatunków zwierząt i roślin o wyjątkowej wartości uniwersalnej z punktu widzenia nauki lub ochrony;

- miejsca naturalne lub dokładnie wyznaczone obszary naturalne o wyjątkowej wartości uniwersalnej z punktu widzenia nauki, ochrony lub piękna natury.

Aby wartość uniwersalna dobra przyrodniczego proponowanego do wpisu została uznana przez Komitet Światowego Dziedzictwa, musi ono spełniać warunek integralności i odpowiadać jednemu lub kilku z następujących kryteriów:

- obejmować najbardziej niezwykle zjawiska przyrodnicze lub obszary o wyjątkowym naturalnym pięknie i znaczeniu estetycznym; lub
- stanowić wyjątkowe przykłady reprezentatywne dla głównych etapów historii Ziemi, włączając świadectwa rozwijającego się na niej życia; trwających procesów geologicznych istotnych w tworzeniu rzeźby terenu, bądź form geomorfologicznych lub fizjograficznych o dużym znaczeniu;
- stanowić wyjątkowe przykłady reprezentatywne dla trwających procesów ekologicznych i biologicznych istotnych w ewolucji i rozwoju ekosystemów oraz zespołów zwierzęcych i roślinnych lądowych, słodkowodnych, nadbrzeżnych i morskich; lub
- obejmować siedliska naturalne najbardziej reprezentatywne i najważniejsze dla ochrony *in situ* różnorodności biologicznej, włączając te, w których występują zagrożone gatunki o wyjątkowej uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki lub ochrony przyrody.

Dodatkowo dobra muszą spełniać warunek integralności i autentyczności (jedynie miejsca kulturowe) oraz posiadać efektywny system ochrony i zarządzania.

UNESCO opracowało szereg wytycznych ułatwiających zgłaszanie obiektów do ewaluacji. Warto skorzystać z załączonej instrukcji wypełniania wniosku oraz odpowiednich punktów *Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO*, dostępnych na stronie: <http://whc.unesco.org/en/guidelines> w wersji oryginalnej.

3. Polski Komitet ds. UNESCO

Polski Komitet ds. UNESCO powstał jako odrębna instytucja w 1956 roku. Misją PK ds. UNESCO jest działanie dla ochrony pokoju poprzez budowanie współpracy międzynarodowej w dziedzinie edukacji, nauki, kultury, informacji i komunikacji. Komitet ma status organu doradczego Rady Ministrów. Pełni rolę łącznika pomiędzy Organizacją, której siedziba znajduje się w Paryżu, a polskimi instytucjami rządowymi oraz organizacjami pozarządowymi. Może również wspierać inicjatywy podmiotów prywatnych, które przyczyniają się do realizacji programu UNESCO w Polsce. Wsparcie to jest zazwyczaj natury organizacyjnej. Często przybiera rolę patronatu czy pośrednictwa pomiędzy zainteresowanymi podmiotami życia społecznego i partnerami rządowymi a UNESCO.

W skład polskiego Komitetu ds. UNESCO wchodzi przedstawiciele instytucji rządowych współpracujących z UNESCO, których kompetencje pokrywają się z głównymi polami działalności Organizacji oraz osoby reprezentujące środowiska naukowe i twórcze. Przy Komitecie działają komisje problemowe: do spraw edukacji, nauk ścisłych, kultury, informacji, nauk społecznych. Mogą również zostać powołane ad hoc zespoły eksperckie. Na czele Komitetu stoi jego przewodniczący. Jest nim profesor Andrzej Rottermund. Program Komitetu jest realizowany przez sekretariat, na czele którego stoi Sekretarz Generalny. Funkcję tę piastuje profesor Sławomir Ratajski. Komitet jest instytucją finansowaną ze środków budżetowych, przyznawanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Polski Komitet ds. UNESCO, podobnie jak inne Komitety Narodowe, pełni

funkcję doradczą, koordynacyjną, informacyjną. We współpracy z partnerami rządowymi i społecznymi dba o implementację aktów normatywnych, których UNESCO jest depozytariuszem, a których Polska jest stroną. Realizuje programy UNESCO w Polsce. Jest instytucją administracji publicznej, koordynującą wypracowanie polskiego stanowiska w kwestiach, związanych z bieżącymi pracami w UNESCO. W tych celach utrzymuje stały kontakt z zainteresowanymi ministerstwami: Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwem Edukacji Narodowej, instytucjami, organizacjami oraz podmiotami prywatnymi. Czyni starania o włączenie polskich środowisk twórczych w przygotowanie i realizację programu UNESCO. Przedstawiciele Komitetu i współpracujący z nim eksperci reprezentują nasz kraj na forum UNESCO i uczestniczą w pracach Organizacji. Polski Komitet ds. UNESCO dba o zacieśnianie kontaktów z innymi komitetami narodowymi w ramach współpracy regionalnej i ponadregionalnej. Upowszechnia informacje na temat działalności UNESCO propaguje wśród młodzieży idee wypracowane przez społeczność międzynarodową na forum Organizacji. Z Komitetem ściśle współpracuje Narodowy Instytut Dziedzictwa, w którego gestii leży monitoring miejsc Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz prowadzenie punktu kontaktowego i stałego sekretariatu Komitetu Światowego Dziedzictwa w Polsce (www.unesco.pl..., 2012).

4. Zabytki Techniki na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO

Pierwsze obiekty na listę dziedzictwa UNESCO wpisano w 1978 r. To prestiżowe wyróżnienie otrzymało wówczas tylko 12 najcenniejszych miejsc na świecie. Wśród nich znalazł się Park Narodowy Yellowstone w USA, Polski Kraków, ale również – jako pierwszy zabytek techniki na świecie, który otrzymał tego typu wyróżnienie – kopalnia soli w Wieliczce. Dwa lata później na Liście, oprócz obiektów typowo kulturowych oraz przyrodniczych (historyczne centrum Rzymu czy też Warszawy), znalazły się kolejne miejsca związane z przemysłem – górnicze miasteczko Røros w Norwegii, słynące z wydobycia miedzi oraz brazylijskie Ouro Preto – które swój rozwój zawdzięczało lokalnemu wydobyciu złota. W kolejnych latach na Listę trafiały inne zabytki związane z dawną techniką, dziś jest ich ponad 60.

Do najznamienszych przykładów chronionych krajobrazów kulturowych, ukształtowanych przez przemysł, z pewnością można zaliczyć Krajobraz Górniczy Kornwalii i Zachodniego Dewonu, który znalazł się na Liście UNESCO w 2006 roku. Jest to obszar o powierzchni ponad 19 800 ha, który uległ silnej transformacji w XVIII i na początku XIX wieku wskutek gwałtownego rozwoju górnictwa rud metali – przede wszystkim miedzi i cyny, ale też cynku, ołowiu, żelaza. Prace wydobywcze, a następnie przetwórstwo tych metali wniosło olbrzymi wkład w rewolucję przemysłową całej Wielkiej Brytanii. Oprócz setek kilometrów podziemnych wyrobisk, zachowały się tu liczne budynki kopalniane oraz zakłady przetwórcze z dawnym wyposażeniem. W tym wyjątkowym regionie niemal każde miasteczko, każdy port do dziś nosi ślady dawnej, przemysłowej świetności.

Oprócz zespołów krajobrazowych, na liście UNESCO znajdują się też pojedyncze zakłady przemysłowe, czego przykładem może być Kompleks Przemysłowy Kopalni Węgla Kamiennego Zollverein w Essen, w Niemczech, na liście UNESCO od 2001 roku, obejmujący zespół kopalniano – koksowniczy. Był to swego czasu najnowocześniejszy i największy tego typu zakład na świecie. Jako szczególnie wartościowa została określona architektura budowli przemysłowych w stylu bauhausu, które przez dziesiątki lat były przykładem nowoczesnego budownictwa przemysłowego. Obecni kompleks stanowi też ważne centrum kultury. W przebudowanym dawnym budynku kotłowni (niem. *Kesselhaus*) znajduje się Ośrodek Wzornictwa Nadrenii Północnej-Westfalii. Na terenie zakładu 1/2/8, umieszczono PACT Zollverein – centrum choreograficzne Nadrenii Północnej-Westfalii. Na terenie zakładu 3/7/10 założono pole doświadczalne oraz warsztat ceramiczny Margarethenhöhe. W dawnej koksowni zorganizowano przestrzeń wystawienniczą dla sztuki współczesnej – znajduje się tu również wystawa z instalacjami przestrzennymi Palast der Projekte autorstwa Ilyi i Emilii Kabakov.

Latem 2006 zakończono wieloletnią przebudowę gmachu płukania węgla (niem. *Kohlenwäsche*). Wolno stojące schody ruchome (55 m długości – najdłuższe wolno stojące schody ruchome na terenie Niemiec) prowadzą do centrum dla zwiedzających na wysokości 24 m.

Jesienią 2008 do dolnej części gmachu Kohlenwäsche wprowadziło się nowe Muzeum Ruhry (niem. *Ruhr-Museum*), mieszczące się dotychczas w Essen pod nazwą Ruhrlandmuseum.

Innym niezwykłym obiektem dziedzictwa industrialnego są Neolityczne kopalnie krzemienia w Spiennes. W pochodzących sprzed 5000 lat p.n.e. kopalniach w Spiennes w dzisiejszej Belgii członkowie istniejącej tam społeczności wykonywali niezwykle piękne narzędzia. Używali do tego wykopanego i przerabianego na miejscu krzemienia. Te pochodzące z neolitu kopalnie UNESCO wpisała na swą listę w roku 2000 z uwagi na ich dużą wartość historyczną, dzięki spełnieniu następujących kryteriów:

- są niezwykłym dowodem na pomysłowość i innowacyjność ówczesnie żyjących,
- kultury neolityczne były krokiem milowym w kulturalnym i technologicznym rozwoju Europy, co potwierdzając zachowane rozległe kompleksy antycznych kopalń w Spiennes,
- kopalnie krzemienia stanowiły przykład technologii górniczych stosowanych w kulturze neolitycznej, uznawane są za znaczący etap w rozwoju cywilizacji.

Neolityczne kopalnie krzemienia w Spiennes, zajmujące obszar przeszło 100 ha, stanowią największą i najstarszą koncentrację kopalń tego surowca w Europie. Ich szczególny charakter wiąże się również z osadnictwem tego okresu oraz z różnorodnością rozwiązań technicznych stosowanych do wydobycia krzemienia. Warto podkreślić jest, że szyby kopalń krzemienia w Spiennes należą do najgłębszych używanych do wydobywania surowców. Ogromnej wielkości bloki krzemienia wydobywane ówczesnie świadczą o niezwykłych zdolnościach górników epoki neolitu.

Kolejnym obiektem dziedzictwa górniczego, wpisanym na listę UNESCO jest Strefa górnicza Wielkiej Góry Rudy Miedzianej w Falun (Szwecja). Rozległa kopalnia miedzi, znana jako Wielki Szyb w Falun, stanowi najbardziej charakterystyczny rys krajobrazu

związanego z wydobywaniem miedzi w tym regionie od co najmniej XIII w. Miasto Falun, założone w XVII w., ze wspaniałymi budowlami zabytkowymi, pozostałościami przemysłu oraz osady rozsięte w dużej części regionu Dalarna odzwierciedlają rangę jednego z najważniejszych na przestrzeni wieków regionów górniczych na świecie. W ocenie Komitetu UNESCO, tamtejsza kopalnia miedzi, pod wpływem niemieckich technologii wydobywczych, stała się najważniejszym producentem miedzi na świecie w XVII wieku i wywierała olbrzymi wpływ na światowe technologie górnicze przez dwa kolejne wieki. Cały krajobraz Falun zdominowany jest do tej pory przez pozostałości po działalności wydobywczej, trwającej od IX wieku i przechodzącej przez kolejne etapy ekonomiczne i społecznej ewolucji. Ubocznym produktem pochodzącym z kopalni jest składnik czerwonych pigmentów o nazwie Falunrot, które stały się szwedzką farbą narodową i są po dziś dzień wytwarzane.

Zabytkowa Kopalnia Soli w Wieliczce stanowi jedyny obiekt górniczy na świecie, czynny bez przerwy od średniowiecza do chwili obecnej. Jej oryginalne wyrobiska (chodniki, pochylnie, komory eksploatacyjne, jeziora, szyby, szybiki) o łącznej długości około 300 km usytuowano na 9 poziomach, sięgających do głębokości 327 m ilustrują wszystkie etapy rozwoju techniki górniczej w poszczególnych epokach historycznych.

Tak brzmi fragment uzasadnienia wpisu Kopalni Soli „Wieliczka” w dniu 8 września 1978 na I Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO wśród pierwszych 12 obiektów z całego świata. Istotnie bowiem historia Wieliczki, sięgająca czasów średniowiecza, stanowi zwierciadło rozwoju technik górniczych, kształtowania się odrębnej subkultury i lokalnych tradycji.

Historia wydobywania soli w Wieliczce sięga XIII wieku, a kopalnia jest najstarszą, czynną na świecie. Kopalnia ilustruje wszystkie etapy rozwoju techniki górniczej w poszczególnych epokach historycznych. Rozciąga się na 9 poziomach, ma 2040 komór i 360 km chodników, które tworzą tajemniczy labirynt. Unikatywne w skali światowej są wyrzeźbione w soli ołtarze, posągi i całe kaplice podziemne z płaskorzeźbami i żyrandolami, które przenoszą zwiedzających w baśniowy, niezwykły świat.

W kopalni znajduje się podziemna poczta, restauracja, kino, a także sanatorium, w którym leczy się alergię i astmę. Obywają się tu koncerty, spektakle teatralne, bale.

Z przedstawionej powyżej krótkiej prezentacji obiektów dziedzictwa przemysłowego, znajdujących się na Liście UNESCO, można wysunąć wniosek, że już od lat świat docenia wartość miejsc związanych z dawnym przemysłem. W trend ten wpisuje się również powstałe w 2008 roku Międzynarodowe Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki, które za cel stawia sobie utworzenie Światowej Listy Dziedzictwa Przemysłowego dla Turystyki – na wzór listy UNESCO, poświęconej jednak tylko wybitnym, a jednocześnie udostępnionym do ruchu turystycznego obiektom przemysłowym, zarówno tym dawniejszym, jak i całkiem współczesnym. (strona internetowa Międzynarodowe Centrum Dokumentacji i Badań Nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki, 5.03. 2012)

Dowodem tak dużego zainteresowania dziedzictwem przemysłowym jest utworzenie Międzynarodowego Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki, które za cel stawia sobie utworzenie Światowej Listy Dziedzictwa Prze-

mysłowego dla turystyki – na wzór listy UNESCO, poświęconej jednak tylko wybitnym, a jednocześnie udostępnionym do ruchu turystycznego obiektom poprzemysłowym, zarówno tym dawniejszym, jak i całkiem współczesnym.

5. Polska inicjatywa – Międzynarodowe Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki w Zabrzu

Zabrze było kiedyś jednym z największych centrów przemysłowych w Europie, odziedziczyło zabytki przemysłu ciężkiego, wyposażenie oraz przemysłową architekturę. Niektóre z maszyn to obiekty unikatowe na skalę światową, które pomimo upływu lat wciąż funkcjonują. Wieże, szyby górnicze oraz naziemne i podziemne szlaki tworzą charakterystyczny wizerunek Zabrza. Miasto kojarzone dotąd z przemysłem ciężkim oraz z kopalniami węgla kamiennego zaczyna zmieniać swój obraz stając się centrum turystyki i kultury przemysłowej. Ponad 200 lat trwającej tu industrializacji pozostawiło po sobie obiekty niezwykle, które postanowiono odpowiednio zagospodarować. W 2003 r. miasto otrzymało certyfikat Polskiej Organizacji Turystyki za Turystyczny Produkt roku „Zabrze – Miasto Turystyki Przemysłowej”. Z kolei Polska Izba Turystyki przyznała miastu nagrody „Kompas” i „Globus” za szczególny wkład w promocję turystyczną regionu.

Dnia 4 września 2008 r. w Zabrzu zostało powołane Międzynarodowe Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki (MCDB-DPT), będące integralną częścią Zabytkowej Kopalni Węgla Kamiennego „Guido”, gdzie Centrum ma swoją siedzibę. Inicjatywa powołania Centrum pojawiła się już w 2005 r. za sprawą Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), pod auspicjami której organizowane są od 2004 r. w Zabrzu międzynarodowe konferencje poświęcone dziedzictwu przemysłowemu i turystyce. Z tego też względu UNWTO jest jednym z sygnatariuszy Porozumienia o Współpracy dotyczącego utworzenia Centrum. Pozostali partnerzy z Polski to Gmina Zabrze, Województwo Śląskie i Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa w Katowicach. Miasto zostało wybrane przez przedstawicieli WTO, ponieważ wielokrotnie tu przyjeżdżali i pozytywnie oceniali wkład miasta w rozwój turystyki poprzemysłowej. Centrum stawia sobie za zadanie oferowanie usług dla sektora turystycznego i dysponentów obiektów przemysłowych oraz zaangażowanie we współpracę, a także wymianę doświadczeń z innymi, międzynarodowymi i krajowymi instytucjami związanymi z dziedzictwem przemysłowym dla turystyki – jego ochroną, promocją, nadawaniem nowych wartości. Działalność Centrum obejmuje następujące, hasłowe zagadnienia, związane z szeroko pojętym dziedzictwem przemysłowym dla turystyki.

Do głównych zadań ośrodka należy zaliczyć:

- stworzenie listy Światowego Dziedzictwa Przemysłowego dla Turystyki i umieszczenie jej na stronach UNWTO;
- wykreowanie nowego produktu turystycznego: Światowy Szlak Zabytków Techniki Przemysłowej;
- wspieranie inicjatyw w zakresie rozwoju Dziedzictwa Przemysłowego dla Turystyki wraz z wykorzystaniem do tego celu specjalnego Portalu;

- współpraca z organizacjami międzynarodowymi – UNESCO, TICCIH, Rada Europy, Komitet Współpracy Ekonomiczno-Społecznej i inne;
- współpraca z organizacjami krajowymi i regionalnymi;
- promocja, edukacja i upowszechnianie wiedzy o turystyce dziedzictwa przemysłowego;
- inicjowanie przedsięwzięć dotyczących rozwoju tej formy kultury i turystyki.
- tworzenie bazy danych w formie kart ewidencyjnych o obiektach związanych z przemysłem o dużym potencjale turystycznym,
- badania i analizy, dotyczące m.in. profilu osób odwiedzających obiekty dziedzictwa przemysłowego oraz ich użytkowników,
- pomoc w zakresie prowadzenia projektów i poszukiwania źródeł ich finansowania,
- pomoc w zakresie szkolenia i interpretacji dziedzictwa przemysłowego.

6. Podsumowanie

UNESCO to jedna z najbardziej znanych organizacji na całym świecie. Sama w sobie organizacja jest tylko komórką przylegającą do ONZ. Należy docenić jednak wkład UNESCO w ratowanie i ochronę kultury na świecie – miejsca i obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa kulturowego wyraźnie odżywiają. Jest to więc niewątpliwa szansa na ochronę i promocję znaczących obiektów dziedzictwa przemysłowego, których przecież w Polsce nie brakuje. Potrzebne jest szersze promowanie zabytków techniki w środkach masowego przekazu, a także w przewodnikach turystycznych i opracowaniach specjalistycznych, jak także promowanie samych działań zmierzających do zachowania, upowszechniania i turystycznego wykorzystania zabytków techniki. Warto podjąć działania uświadamiające społecznościom lokalnym, że obiekty i urządzenia techniki stanowią potencjał, który po odpowiedniej analizie i selekcji powinien stanowić podstawę kreowania nowych funkcji (np. turystycznych) gmin, miast lub ich części, szczególnie wtedy, gdy w ich otoczeniu zlokalizowane są zabytkowe osiedla i kolonie robotnicze.

Najbardziej istotnym kryterium znalezienia się na Liście Światowego Dziedzictwa jest unikatowość obiektu oraz jego wyjątkowa wartość, która przekłada się na fakt iż bez względu na miejsce lokalizacji budzi powszechny podziw. Taki obiekt o uznaniu międzynarodowym promuje kraj pochodzenia, a jednocześnie jest powodem do dumy lokalnych społeczności.

Dla podniesienia unikalnych walorów interesującego nas obiektu niezbędne są działania kompleksowe, obejmujące aspekty techniczne, formalno-prawne, kulturowe i naukowe. Proces wejścia obiektu na Listę Światowego Dziedzictwa nie jest prosty, ale warto podjąć wysiłek, który zaowocuje w przyszłości. Należy tu wspomnieć o specjalnych programach, umożliwiających dofinansowanie przedsięwzięć dotyczących promocji czy innych działań między innymi udokumentowania świadectwa tradycji kulturowej lub ważnych etapów w historii obiektu. Otrzymanie odpowiedniej kategorii plasuje obiekt w randze waloru międzynarodowego, a co za tym idzie umożliwia podjęcie starań o uznanie go za dziedzictwo światowe.

Bardzo ciekawym podejściem jest *otwartość Listy*, bez ukierunkowania czy odpowiednich zaleceń, co zapewnia niezwykłą różnorodność obiektów objętych ochron. Różne obiekty zarówno kulturalne, przemysłowe i przyrodnicze mogą być brane pod uwagę dając szansę rozwoju wielu regionom na świecie.

Literatura

1. BURZYŃSKI T., *Kierunki działań na rzecz krajowego produktu turystycznego – turystyka dziedzictwa przemysłowego*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe jako strategia rozwoju innowacyjnej gospodarki*, T. Burzyński [red.], Materiały z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowo Praktycznej, Zabrze, 6-7.09.2007. Wydawnictwo GWSH, Katowice. 2007.
2. BURZYŃSKI T., STASZEWSKA-LUDWICZAK A., PASKO K. [red.], *Dziedzictwo przemysłowe jako element zrównoważonego rozwoju turystyki*, Materiały z V Międzynarodowej Konferencji Naukowo Praktycznej, Zabrze, 4-5.09.2008. Wydawnictwo GWSH, Urząd Miejski, Katowice. 2009.
3. HANDSZUH, H, *Tworzenie wzorca jakości dla turystyki dziedzictwa przemysłowego*, [w:] *Dziedzictwo przemysłowe jako atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji. Doświadczenia krajowe i zagraniczne*, T. Burzyński i M. Łabaj [red.], Materiały z II Konferencji Międzynarodowej, Zabrze 12-13.05.2005. Wydawnictwo GWSH, Katowice. 2005.
4. MARCINEK R., MYCZKOWSKI Z., *Na liście światowego dziedzictwa UNESCO*, Pismo Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków Wiadomości Konserwatorskie nr 13. 2003.

Źródła elektroniczne

5. www.eubuildit.net – strona internetowa realizowanego projektu EubuiIT, który powstaje we współpracy pomiędzy uczelniami, ośrodkami kształcenia na odległość oraz muzeami z sześciu krajów europejskich. Jego celem jest przedstawienie obiektów architektonicznych jako świadków europejskiego dziedzictwa kulturowego.
6. <http://www.nauka.gov.pl/ministerstwo/wspolpraca-z-zagranica/organizacje-i-programy/unesco-organizacja-narodow-zjednoczonych-do-spraw-oswiaty-nauki-i-kultury/>, 5.03.2012, strona internetowa Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Wykorzystano materiały zawarte w artykule UNESCO – Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury.
7. <http://www.unesco.pl/polski-komitet-ds-unesco/>, 29.02.2012, strona internetowa Polskiego Komitetu ds. UNESCO, który pełni funkcję doradczą, koordynacyjną i informacyjną. Komitet we współpracy z partnerami rządowymi i społecznymi dba o implementację aktów normatywnych, których UNESCO jest depozytariuszem, a których Polska jest stroną.
8. http://www.ihtourism.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=22&Itemid=56&lang=pl, 5.03. 2012, strona internetowa Międzynarodowego Centrum Dokumentacji i Badań nad Dziedzictwem Przemysłowym dla Turystyki. Działalność Centrum obejmuje zagadnienia związane z szeroko pojętym dziedzictwem przemysłowym dla turystyki.
9. <http://www.unesco.org.pl/bycie-na-liscie.html>, 29.02.2012, strona internetowa przybliżająca organizację UNESCO jej genezę i strukturę. Na stronie można również znaleźć informacje i artykuły dotyczące kultury, zabytków i dziedzictwa przemysłowego.

10. <http://www.nid.pl/idm,4,o-instytucie.html> 13.03.2012, strona internetowa Narodowego Instytutu Dziedzictwa, którego misją jest tworzenie podstaw dla zrównoważonej ochrony dziedzictwa, gromadzenie i upowszechnianie wiedzy o zabytkach, wyznaczanie standardów ich ochrony i konserwacji oraz kształtowanie świadomości społecznej celem zachowania dziedzictwa kulturowego Polski dla przyszłych pokoleń.

UNESCO - CHANCE OF PROMOTION OF MINING HERITAGE IN POLAND AND IN THE WORLD

The article introduces ways to promote and protect mining heritage in the context of inclusion on the UNESCO list of its objects. The committee structure of UNESCO and criteria for entry The World Heritage List are shortly presented both as technical monuments included in the UNESCO list, inter alia Wieliczka Salt Mine, Røros Mining Town famous for cooper mining and Zollverein Coal Mine Industrial Complex in Essen, Germany.